

УДК 949(477):(930+930.2)33
№ державної реєстрації 0120U101511

Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет
вул.Шевченка,14, м.Івано-Франківськ, 76000
тел. +380963102636; e-mail office@ksu.ks.ua

ЗАТВЕРДЖУЮ
Ректор Херсонського
державного університету
Олександр СПИВАКОВСЬКИЙ

5 лютого 2026

ЗВІТ
З НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ
РЕГІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ: ІСТОРІОГРАФІЯ,
МЕТОДОЛОГІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

(заключний)

Перший проректор

д. пед. н., професор

Науковий керівник НДР

д. іст.н., професор

Сергій ОМЕЛЬЧУК

Сергій ВОДОТИКА

Івано-Франківськ – 2026

СПИСОК ВИКОНАВЦІВ

Керівник НДР

д.іст.н., професор

С.Г. Водотика

Виконавці:

к.іст.н., доцент

д.іст.н., професор

к.іст.н., доцент

к.іст.н., доцент

к.іст.н., доцент

Н.М. Кузовова

О.В. Черемісін

Г.В. Батенко

О.Ю. Бойков

Г.М. Михайленко

РЕФЕРАТ

Об'єктом дослідження є регіональна історія як чільна складова історії України, метою роботи – аналіз історіографічної, методологічної та джерельної бази вивчення регіональної історії України. У звіті з науково-дослідної роботи «Регіональна історія України: історіографія, методологія та джерельна база» здійснено узагальнення та комплексний аналіз історіографічних, методологічних та джерельних основ історичної регіоналістики в контексті формування модерної концепції історії України.

Колектив виконавців ретельно проаналізував історіографічний доробок вітчизняної історіографії у дослідженні історії основних історико-географічних регіонів України і виділив провідні тенденції, оцінив здобутки, прорахунки та резерви. У звіті систематизовано сучасні уявлення про методологію історичної регіоналістики і наголошено на необхідності комплексного використання модерних методологічних підходів. В основі таких підходів знаходяться принципи плюралізму та додатковості.

Аналіз джерельної бази дозволяє стверджувати, що успіхи в дослідженні специфіки історичного поступу обумовлені системним використанням максимально можливого обсягу джерел на базі послідовної наукової зовнішньої і внутрішньої критики. Результати роботи відображені у наукових публікаціях відповідальних виконавців – співробітників кафедри історії, археології та методики викладання.

ABSTRACT

The object of the study is regional history as a key component of Ukrainian history, with the aim of analysing the historiographic, methodological, and source-based survey of Ukraine's regional history.

The report on the research project "Regional History of Ukraine: Historiography, Methodology, and Source Base" presents a comprehensive and thorough analysis of the historiographic, methodological, and source foundations of historical regional studies in the context of shaping a modern concept of Ukrainian history.

The research team conducted a rigorous and comprehensive examination of the historiographic contributions of Ukrainian scholarship in studying the history of Ukraine's major historical-geographical regions. This involved identifying key trends, assessing achievements, shortcomings, and potential areas for further inquiry. The report systematizes current perspectives on the methodology of historical regionalism and emphasizes the need for a comprehensive application of modern methodological approaches, all based on the principles of pluralism and complementarity.

An analysis of the source base suggests that successes in studying the specifics of historical development are conditioned by the systematic use of the maximum possible volume of sources, grounded in consistent external and internal scholarly criticism. The credibility and impact of the research are further validated by the reflection of its findings in scientific publications authored by the responsible contributors - faculty members of the Department of History, Archaeology, and Teaching Methodology.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ НАУКОВЕ ЗНАЧЕННЯ	8
РОЗДІЛ 2. РЕЗУЛЬТАТИ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ З ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ	19
2.1. Регіональний вимір історії міського самоврядування.....	19
2.2. Методологічні засади дослідження подій Голодомору 1932-1933 рр. на Херсонщині	23
ВИСНОВКИ	26
ДОДАТОК А. Список опублікованих праць виконавців	28
ДОДАТОК Б. Список міжнародних проєктів виконавців	36

ВСТУП

У звіті з науково-дослідної роботи «Регіональна історія України: історіографія, методологія та джерельна база» здійснено узагальнення та комплексний аналіз історіографічних, методологічних та джерельних основ історичної регіоналістики в контексті формування модерної концепції історії України.

Об'єкт НДР є регіональна історія як чільна складова історії України.

Мета НДР – аналіз історіографічної, методологічної та джерельної бази вивчення регіональної історії України.

Методологія дослідження:

У процесі виконання ініціативної теми зусилля колективу виконавців були зосереджені на кількох основних моментах:

- науково-організаційна робота щодо згуртування колективу та створення максимально сприятливих умов для подолання об'єктивних і суб'єктивних труднощів заради виконання поставленого завдання;
- максимально можливе узгодження індивідуальних і колективних пріоритетів, зближення проблематики, координація методологічних принципів. У цьому сенсі ми виходили з необхідності координації творчої індивідуальності кожного виконавця та спільних завдань роботи. Для виконання теми задіяно колектив виконавців, що являє сукупність кваліфікованих науковців зі значним досвідом науково-дослідної, науково-організаційної та науково-педагогічної діяльності. Це стало запорукою успішного виконання роботи;
- дослідницька робота складалась з трьох послідовних етапів, які передбачали попереднє узгодження проблематики, треки реалізації напрацювань і праць;
- в процесі виконання теми відбулося накопичення відповідного методологічного, історіографічного і джерелознавчого матеріалу у відповідності з визначеною проблематики;

- для виконання теми залучалось грантове фінансування;
- результати відображені в статтях у провідних вітчизняних і зарубіжних журналах, апробації відбувались під час виступів на наукових форумах (конференціях, круглих столи тощо). Значна увага приділялася поширенню нового знання у друкованих та електронних ЗМІ та ресурсах Інтернет, впровадженню результатів роботи у суспільно-політичній та культурно-освітній сферах у взаємодії з державними інституціями та місцевим самоврядуванням.

РОЗДІЛ 1

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ НАУКОВЕ ЗНАЧЕННЯ

Забезпечення виконання науково-дослідної теми відбувалось найбільш ефективним шляхом. Поряд і водночас з виконанням намічених «стратегічних» завдань, учасники проєкту почали публікувати праці з актуальних проблем НДР. Це позитивне явище обумовлене як максимально коректним узгодженням індивідуальних і колективних інтересів і завдань, так і високою науково-дослідною активністю кафедри історії, археології та методики викладання. Скажімо, вже у 2000-2021 рр. було реалізовано міжнародний проєкт «Правова оцінка подій Голодомору-геноциду 1932-1933 років на території Півдня України» (див. Додаток Б), здійснено публікації С. Водотики, О. Черемісіна, Н. Кузовової, Г. Михайленко (див. Додаток А).

Перейдемо до реалізації конкретних дослідницьких напрямків.

Так, передусім дослідницьку увагу було сконцентровано на вивченні концептуальних, тобто історіософських і методологічних аспектах теми. Загальновідомо, що саме правильний методологічний інструментарій є запорукою успішного вирішення дослідницьких проблем. У галузі регіоналістики є поважна методологічна база і це дещо спрощувало завдання авторського колективу. Водночас, серед вже існуючого масиву теорій і підходів необхідно було обрати ті, які у найбільшій мірі відповідали предмету конкретного дослідження. По-друге, особливості предметного полі роботи вимагало адекватного методологічного інструментарію. У такій ситуації з'ясувалося, що багато аспектів методологічного інструментарію або не розроблено, або мають певні хиби, або вимагає перегляду. Це тим більше важливо, оскільки нові реалії, передусім війна з Незалежність України, об'єктивно диктує свої пріоритети.

Складовою методологічного інструментарію є аналіз накопиченого вітчизняного та зарубіжного історіографічного доробку у царині регіоналістики і, зокрема у предметному полі роботи.

У цьому сенсі зазначимо, що національна історіографія традиційно виникла, існує та буде існувати саме як регіоналістичний наратив. Це пояснюється тим об'єктивним фактором, що Україна виникла і до сьогодні існує як об'єднання окремих регіонів.

Природно, що будь яке наукове історичне дослідження містить відповідний історіографічний сюжет. І все ж деякі аспекти та праці варті уваги у даному звіті. Так, у ґрунтовній монографії Наталі Кузовової «Голодомор 1932-1933 років на Херсонщині» (див. Додаток А) містить розлогий і докладний історіографічний аналіз української та закордонної літератури, зокрема і праці наших авторів проекту. Критичний і водночас виважений аналіз праць дозволив уточнити предмет дослідження.

Зауважимо, що в полі зору Н. Кузовової доречно знаходяться не лише власне історичні праці, але й дотичні до теми праці споріднених галузей гуманітарного знання – економіки, психології, культурології, демографії, географії, медицини і в першу чергу права. Бо саме у використанні історико-правових підходів є, на думку історичної громадськості, одне з безумовних досягнень Наталі Кузовової.

Наголосимо, що у цьому сенсі заслуговує на увагу доробок міжнародного проекту «Правова оцінка подій Голодомору-геноциду 1932-1933 років на Півдні України», підготовлений науковцями Херсонського державного університету як грант Канадського інституту українських студій при Університеті Альберти за підтримки Українського науково-дослідного та освітнього центру вивчення Голодомору 1932-1933 рр. У проєкті взяли участь Н. Кузовова (керівник проєкту) і С. Водотика. У проєкті було обґрунтовано ефективність застосування правничого виміру Голодомору-геноциду. Закономірно, що ці напрацювання було використано в першу чергу Н. Кузововою у дослідженнях історії Голодомору 1932-1933 рр.

В огляді праці С. Водотики «Іван Климентійович Рибалка: життя, творчість, дослідження» приділено увагу позитивним і негативним рисам радянської історіографії в розрізі регіоналістики (див. Додаток А).

У статті О. Черемісіна і Г. Михайленко «Нова Україна проти Новоросії: міф і реальність географічних змін у другій половині – кінці XIX ст.» (див. Додаток А) обґрунтовано тезу про необхідність подолання великодержавних російських імперських міфів щодо Південної України з урахуванням еволюції історико-географічних реалій. У цьому сенсі наголосимо, що історична географія найтіснішим чином пов'язана з історією, причому взаємне збагачення досягненнями є запорукою об'єктивності обох наукових дисциплін. В іншій публікації О. Черемісіна і Г. Михайленко «Гуманітарний фактор в діяльності місцевого самоврядування Південної України у XVIII на початку XX ст.» (див. Додаток А) порушено інший важливий методологічний аспект – вплив місцевого самоврядування на перебіг подій у суспільній сфері. Вдале і плідне поєднання методологічних та історіографічних сюжетів як підхід до дослідження регіональної історії міститься у публікації Г. Михайленко «Сторінки соціально-політичної активності Олександра Лотоцького на еміграції в період 1926-1932 років» (див. Додаток А).

Критичне використання компартійних архівів як запорука об'єктивного висвітлення історії регіонів України на прикладі вивчення архіву Херсонського обкому компартії України обґрунтовано у статті Н. Кузовової у часопису *Intermarum history policy culture* (див. Додаток А).

У подібному ракурсі О. Бойков проаналізував радянську пресу і пресу часів гітлерівської окупації у двох публікаціях у Південному архіві (див. Додаток А).

Формування сучасної історичної пам'яті українського народу з урахуванням регіонального виміру вміщено у статті С. Водотики «Ставлення громадян до політичної спадщини перших президентів України як складова української національної пам'яті» (див. Додаток А). У публікації традиційно для виконавців теми поєднано кілька важливих для виконання НДР аспектів – методологічного та соціологічного у контексті шляхів формування регіональної національної самоідентифікації. Прикметно, що йдеться про методику об'єктивного використання важливого та інформаційно насиченого джерела – матеріалів конкретно-соціологічних досліджень, у даному випадку опитування громадян.

Ролі та значенню візуальних джерел (у даному випадку йдеться про фотографії) у дослідженні точок біфуркації в регіональній історії присвячена оригінальна публікація Н. Кузовової щодо погрому в Чорнобилі у 1919 р., причому показана фотографічна фіксація як жертв погрому, так і погромників. Стаття вміщена у Південному архіві у 2023 р. (див. Додаток А).

Приклад кваліфікованого, на рівні сучасного джерелознавчого знання, документальної фіксації Голодомору-геноциду на Херсонщині міститься у статті Н. Кузовової «Документи про Голодомор 1932-1933 років на Херсонщині» (див. Додаток А). Ще одне характерне джерело часів радянського тоталітаризму – слідчі справи жертв більшовицького терору – досліджено у статті Н. Кузовової «Слідча справа Якова Бер-Баєра, завідувача Херсонської інфекційної лікарні як джерело з історії Голокосту» (див. Додаток А). Так, для кожного періоду історії регіонів потрібно залучати специфічні для певного періоду джерела. Для радянського часу це, говоримо про цей кейс з надзвичайним сумом, архівно-слідчі справи радянського тоталітарного режиму. Їх зберіглося обмаль, практично всі вони «підчищені» чекістами, але при використанні належного методичного інструментарію можна суттєво доповнити існуючі уявлення про «радянський рай».

Важливі аспекти спадщини відомого українського громадсько-політичного діяча Олександра Лотоцького в сенсі методологічно-історіографічного та джерелознавчого підґрунтя регіональних студій порушена у змістовних статтях Г. Михайленко «Економічна проблематика як складова публіцистичних нарисів О. Лотоцького» і «Імперський та радянський виміри українського національного питання у публіцистичному доробку О. Лотоцького» (див. Додаток А). Щодо доробку Г. Михайленко у виконанні НДР виділимо два аспекти. По-перше, це вдале поєднання індивідуальних дослідницьких уподобань з інтересами колективу виконавців. По-друге, такий підхід виявився доречним та ефективним, оскільки дозволив при збереженні творчої індивідуальності суттєво збагатити зміст кафедральної НДР.

З власне методологічного інструментарію специфічну роль виконала теорія фронтиру. Цей концепт існує вже 150 років, але до сьогодні його потенціал далеко не вичерпаний. У традиціях вітчизняної регіоналістики теорія фронтиру посідає поважне місце. Об'єктивною основою цього є те, що Україна в цілому та всі її регіони знаходяться на перетині різних фронтів – географічних, релігійних, культурно-ментальних, етнічних і врешті-решт цивілізаційних. Саме останній фронт є основною причиною сучасної війни за незалежність України. Сам перебіг війни свідчить про визначальний вплив фронтиру на поступ нашої історії.

Обов'язково слід врахувати й те, що фронтири кожного регіону мають свою специфіку. Так, Полісся значною мірою пов'язане з Білоруссю, Захід – з Польщею і Західною Європою, Закарпаття – з Угорщиною і Словачією, Буковина – з Румунією, Слобожанщина – з Росією. Причому ці природні кордони посилювались імперською політикою Росії. Йдеться про вилучення зі складу України окремих регіонів з наступним їх включенням до складу Росії – згадаємо Стародубщину, Східну Слобожанщину, Східний Донбас (Шахти), Східне Приазов'я (Таганрог), Придніпров'я, Закарзоння, Пряшівщину, Південну Буковину тощо. Населення України було об'єктом намагань змінити його склад шляхом цілеспрямованого переселення поляків, росіян, південних слов'ян, німців тощо.

Особливо небезпечними були масові переселення неукраїнських етносів в обезлюдненні села внаслідок Голодомору-геноциду 1932-1933 рр., радянської індустріалізації, спустошень радянсько-німецької війни 1941-1945 рр. тощо. Паралельно з цим проходило, здебільшого не без участі імперських структур, переселення українців за межі України.

Внаслідок цього змінювався не лише етнічний, мовний, релігійний склад населення, але й самоідентифікація мешканців України. Це було і досі є одним із факторів численних доленосних для України конфліктів і війн. Згадаємо деякі з цих кейсів – Національно-визвольні змагання 1917-1921 рр., Волинська трагедія, сучасна Війна за Незалежність України.

Окремої згадки заслуговують військово-структури Російської імперії, під яких приходиться на XVIII ст. Найбільш відомі з них – Нова Сербія та Слов'яносербія, пікінерські поселенські полки, зокрема Херсонський легкокінний.

Природно, що серед регіонів України найбільше уваги херсонські науковці приділили дослідженню Південної України. Цей найбільший за територією регіон об'єктивно в сучасних умовах набуває виняткової ролі з огляду на прагнення путінської Росії захопити так звану Новоросію.

Південь України в контексті фронтиру має найбільшу дослідницьку перспективу. Причому ця фронтирність закладена географічно та геополітично. Так, географічно та геополітично Південь України належить до Середземномор'я, що простежується з часів неоліту, появи перших землеробів і скотарів. Морем на Південь України діставалися античні греки і римляни, середньовічні генуезці та венеціанці. До сьогодні на півдні знаходяться морські порти України – Одеса, Ізмаїл, Миколаїв, Херсон.

Далі звернемо увагу на взаємодію моря і степу в історії України. Досить промовистим є те, що путінські війська з'явилися зі сходу, з боку Степу. Цей символізм стає більш зрозумілим з огляду на те, що Московія виникла як спадкоємиця Золотої Орди.

Не символічним виглядає той факт, що Степи України є частиною історичного Великого Степу від Алтаю до Подунав'я. З цього Степу з середини VII ст. до н. е. до XVIII ст., від кіммерійців до ногайців, Україною мандрували численні скотарські народи, найбільш відомі з яких є скіфи, сармати, половці, монголи-тюрки, тобто індоєвропейці, монголомовні тюрки, мадяри у лінгвістичному вимірі. Без вивчення східних, передусім кочовиків-скотарів, впливів на етногенез, економіку, військовий устрій, менталітет, культуру, мову неможливо зрозуміти вітчизняну історію. У цьому сенсі варто наголосити, що українське населення в цілому і запорозьке в першу чергу має східне (тюркське) коріння.

На Півдні України тривалий час, значно раніше і здебільшого набагато довше порівняно з російським пануванням знаходились західні та східні державні утворення. Європейська цивілізація була представлена Античними полісами (відповідно з давньогрецьким, елліністичним і римським періодами) у VI ст. до н. е. – IV ст. н. е., візантійськими володіннями, генуезькими і венеційськими колоніями, форпостами Великого князівства Литовського. Східними державними утвореннями слід вважати скіфські та сарматські царства, половецькі князівства, Золоту Орду. Своєрідними державними утвореннями, які сполучали південно європейські та східно-кочівницькі цивілізаційні риси, були Кримський ханат і Османська імперія, чії володіння існували у XV- XVIII ст. (Водотика С. Османська імперія в міжцивілізаційному діалозі в Південній Україні – див. Додаток А).

Південна Україна була й є регіоном з найбільш різноетнічним населенням, що було зафіксовано ще першим переписом російської імперії у 1897 р. (Водотика С. *Ad fontes: source capacity of the first general census of the Russian empire population of 1897* – див. Додаток А).

Міжцивілізаційний контекст історії Південної України в координатах фронтиру доволі рельєфно простежується і в топоніміці регіону попри столітні намагання російських колонізаторів стерти з історичної пам'яті реальну історію як окремих регіонів, так і України в цілому (Кузовова Н. Звільнена карта. Довідник нових геонімів Херсонської громади – див. Додаток А). У цьому сенсі у статті О. Черемісіна і Г. Михайленко на значному фактичному матеріалі доведено хибність і геополітичну тупіковість концепції «Новоросії» порівняно з реальною категорією «Нова Україна» ще на рубежі XVIII-XIX ст. Тим більше приречена на поразку спроба путінської Росії відродити цю мертвонароджену імперську й антиукраїнську ідею попри агресію Росії проти України (Cheremisin A., Mykhailenko G. *New Ukraine vs Novorussia: myths and realities of geopolitical changes during the second half of the XVIIIth–at the end of the XIXth century* – див. Додаток А).

До речі, у публікації Н. Кузовової та В. Пархоменко на основі вперше введених у науковий обіг архівних документів (їх унікальність посилюється пограбуванням росіянами архівних фондів Херсонського обласного державного архіву) переконливо доведено безперспективність спроб вирішити реальні політичні проблеми на Півдні України за допомогою військової сили періоду Національно-визвольних змагань (Kuzovova Natalia, Parkhomenko Vladyslav. The French Military Mission in Kherson in 1919 and its Consequences. – див. Додаток А).

Ще один показовий сюжет з фронтирного прочитання історії Південної України міститься у дописі Н. Кузовової «Дитинство в єврейській історії Південної України у 1919-1920: сімейний досвід виживання впродовж погромів» (див. Додаток А), причому праця побудована на унікальних документах єврейського походження. У даному випадку звернемо увагу на кваліфіковане використання інформаційного потенціалу специфічних джерел особового походження, причому цей кейс став однією з яскравих рис творчого методу Наталі Кузовової.

У статті Г. Батенко «Південноукраїнський регіон: французька складова (кінець XVIII-XIX століття)» (див. Додаток А) узагальнено численні відомості про переселенців з Франції та їх внесок у поступ регіону в усіх провідних сферах – адміністративного управління, військової справи, економіки, культури, кухні тощо. Очевидно, що це сприяло посиленню європейських впливів у Південній Україні, залученню регіону до глобальних ринків.

Віддали належне виконавці й використанню популярного наразі кейсу альтернативної історії. Очевидно, що такий підхід дозволяє точніше відобразити провідні риси суспільно-політичної ситуації у точках біфуркації. Слід також зважити й на те, що альтернативний підхід знаходить багато прихильників серед читацької аудиторії.

Так, у статті С. Водотики «Українське село напередодні сталінської колективізації: чи існувала альтернатива історичного поступу» (див. Додаток А) розбираються реальні альтернативи масової колективізації і Голодомору-геноциду. Наголошується, що в умовах утвердження сталінського тоталітарного

режиму та розгортання підготовки до війни під гаслом «соціалістичної індустріалізації» не залишала для влади іншого вибору, ніж приборкання селянства і перетворення індивідуаліста – вільного виробника у колгоспника – раба. Відповідно згідно марксистських настанов це приборкання проходило у накреслений сталіністами спосіб – колективізація і терор голодом. Очевидно, що в широкому сенсі радянська Україна проминула реальну альтернативу ліквідації українського селянства внаслідок поразки Національно-визвольних змагань.

Своєрідним продовженням цього сюжету є публікація того ж автора «Вплив опору селянства часів суцільної колективізації та Голодомору на трансформацію більшовицького проєкту побудови комунізму» (див. Додаток А). Отже, хоча у кінці 1920-х – на початку 1930-х років оминати колективізація і Голодомор-геноцид було неможливо, та селянство не погоджувалось з комуністичним проєктом. Масовий опір селянства політиці більшовицької диктатури змусив владу відмовитись від омріяної леніністами-сталіністами комуни та казарменого життя та обрати більш м'який варіант колгоспу-артілі з присадибним господарством та колгоспним ринком. Ці поступки виявилися ніби корисними для влади, оскільки присадибне господарство та колгоспний ринок дещо компенсували провали більшовицької політики. Але ці некомуністичні структури разом з правом робітників обирати роботи (що означало збереження елементів ринку праці) у кінцевому підсумку призвели до краху всього комуністичного проєкту.

Також виконавцями НДР використовувалася компаративістика як один з дієвих способів пізнання. Так, Н. Кузовова у статті «Діти під час Великого голоду в Ірландії 1845-1851 років та Голодомору 1932-1933 років в Україні: Компаративний аналіз» (див. Додаток А) робить порівняльний аналіз подій попри суттєву різницю причин, перебігу та наслідків голоду в Україні й Ірландії. Це дозволило авторці виявити деякі патерни (моделі) соціального виміру голодомору. Це в першу чергу стосується стратегій виживання в часи лихоліття. Порівняння дозволило наповнити конкретним змістом ніби загальновідому тезу про те, що в часи соціальних і природних катаклізмів найбільше страждають

найменш захищені (найбільш вразливі) категорії – діти, особи похилого віку, жінки. Голодомор змінює людську природу суспільства, перетворюючи певну частину людей на біологічні істоти і життя перетворюється на біологічну боротьбу за виживання.

Проте більшість українців та ірландців не втратили людську природу, зберігши турботу і нерідко жертівність щодо своїх дітей і онуків, емпатію та допомогу щодо чужих людей. Саме це допомогло зберегти український та ірландський народи, подолати катастрофу голоду, максимально зменшити її нищівні наслідки. Водночас соціально-політичні наслідки Голодомору-геноциду України та Ірландії кардинально різнилися. В Ірландії почалась масова еміграція та зміна структури господарювання. В Україні таке було неможливо через більшовицький режим. І українському народу довелося пережити ще кілька катастроф, зокрема і голод 1946-1947 рр.

У цьому сенсі варто відмітити інший варіант компаративістського аналізу штучного Голодомору-геноциду 1932-1933 років в СРСР. Йдеться про міжнародний дослідницький проєкт «Голодомор в Україні та Ашаршилик у Казахстані: порівняльний аналіз». Проєкт виконаний Н. Кузововою за підтримки Канадського інституту українських студій Університету Альберта (Едмонтон, Канада) у 2022-2023 роках. Перебування українського і казахського народів у складі сталінської системи об'єктивно зумовило схожість деяких визначальних рис щодо причин, перебігу та наслідків Голодомору-геноциду. Водночас була відмінність у господарському укладі, структурі та технології сільського господарства, історичного досвіду, менталітету, соціальних і сімейних структур тощо. Очевидно, що історична пам'ять українського та казахського народів мають стати підґрунтям для розуміння необхідності об'єднання зусиль народів і еліт у протидії намаганням путінської Росії поновити СРСР, мають стимулювати розуміння необхідності боротьби за свободу і незалежність.

Зближує спільне розуміння причин і сутності людожерської політики сталінізму і долі засланих-казахів, переважно баїв і родоплеменної верхівки, і українців-куркулів і підкуркульників, тобто політично найбільш активної й

економічно міцної частини селянства з числа переселенців і засланих. Саме про це йдеться у статті Н. Кузовової «Українці в Казахстані під час колективізації, розкуркулення та Голодомору 1932-1933 років» (див. Додаток А).

Проблему спільного й відмінного в долі різних етносів під пресом сталінських репресій розглядає Н. Кузова у своїх наступних публікаціях «Покарання для фольксдойче: доля німецьких жінок України» та «Радянські репресії по відношенню до євреїв-біженців з території Польщі та Чехо-Словаччини напередодні та на початку Другої світової війни» (див. Додаток А). Так, порівняно нечисельні німецькі меншини України сталінський каток репресій винищував ніби за злочини гітлеризму, хоча офіційна радянська доктрина проголошувала непричетність німецького народу до жахів нацизму. Ще більше здивування викликають репресії проти жертв нацизму – євреїв-біженців. Очевидно, що це було проявом як антисемітської сутності сталінізму, так і намаганням тримати у страху як власне євреїв-біженців, так і все населення СРСР.

РОЗДІЛ 2

РЕЗУЛЬТАТИ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ З ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

2.1. Регіональний вимір історії міського самоврядування

Важливим аспектом у контексті регіоналістики є становище місцевого самоврядування, причому в окремих регіонах місцеве самоврядування знаходилося під впливом різних цивілізацій. Хрестоматійним прикладом у цьому плані є історія магдебурзького права. Цей європейський кейс, зокрема під впливом німецької громади переселенців, з XIV ст. просувався з заходу на схід України, сягнувши Києва.

На Півдні України під впливом Європи (колоністи, еліта, бізнес, імперські інтереси зміцнення позицій у Чорному морі тощо) імперія також була змушена піти на певні кроки самоврядування в інститути адміністративно-територіальної структури. При цьому основи імперської влади не порушувалися. Такий ніби парадокс можна не раз побачити в історії та сьогоденні. Так, до прикладу, дворянство змогло використати ринкові механізми заради зміцнення своїх позицій у Великобританії у XVI- XVIII ст., у добу «другого видання кріпацтва» у Центральній і Східній Європі, а сьогодні ринкова економіка лише зміцнює авторитарні й антидемократичні режими в Росії та Китаї.

Саме про такий прецедент щодо міст Південної України (Одеса, Миколаїв, Херсон тощо) йдеться у публікації О. Черемісіна з історії децентралізації і самоврядування в імперську добу «Конструювання децентралізованого самоврядування на Півдні України в кінці 18 – початку 20 ст.» (див. Додаток А). Також формуванню модерного міського та культурного простору міст Південної України та ролі іноземних колоністів європейського походження в цьому процесі йдеться у другій статті О. Черемісіна «Внесок іноземних колоністів в архітектурний та культурний простір міст Півдня України наприкінці 18-на початку 19 ст.» (див. Додаток А).

У цьому зв'язку варто наголосити на кількох важливих аспектах Півдня України як міжцивілізаційного фронтиру. По-перше, підкреслимо природність для Південної України європейських впливів буквально в усіх сферах життя. Прикметно, що носіями та поширювачами цих впливів були не тільки і не стільки іноземці-колоністи (адже їх питома вага ніколи не перевищувала 1% загальної кількості населення), скільки значна маса українського населення – ті ж самі нащадки запорожців. В реальності не всі етнічні і соціальні групи у рівній мірі сприймали європейські цінності. Загальновідомо, що в імперську добу найбільш активними носіями європейських технологій, суспільно-політичних уподобань, цінностей були причорноморські німці, євреї, старообрядці, нащадки козацької старшини тощо. У цьому сенсі європейський курс сучасної України виглядає цілком закономірним.

Протилежна картина спостерігається в Росії. З часів Перта I частина еліти намагалася вестернізуватися, але це нічим прогресивним не завершилось. Більшовицький переворот поклав цьому край. Наразі ця імперія остаточно визначилася щодо розриву із Заходом і входженням в азійську китаєцентричну цивілізацію. Історія ніби зробила велике коло і сучасна Росія опинилася в часах васальної залежності Московії від Золотої Орди. Ця сентенція багато в чому пояснює причини і характер агресії путінської Росії проти України.

Саме до такого висновку, у гносеологічному сенсі, дійшли у своїх публікаціях Г. Михайленко та О. Черемісін. Так, аналіз образу українця у подорожніх путівниках іноземців кінця 18 – першої половини 19 ст. свідчить не лише про реальне життя українського населення і вже цим спростовує міфологеми російської путінської історіографії про історію так званої Новоросії і зокрема про провідну роль росіян у цивілізації Південної України. При цьому звернено увагу на наявність європейських архетипних рис в українців, що кардинально відрізняє їх від тих же росіян (Черемісін О. В., Михайленко Г. М. Образ українців у подорожніх путівниках кінця XVIII – першої половини XIX ст. – див. Додаток А).

В іншій розвідці цих авторів безпосередньо простежується європейський цивілізаційний вимір у нотатках мандрівників кінця XVIII – першої половини XIX ст. Кваліфікований аналіз численних і різноманітних подорожніх записок свідчить про наявність європейських цивілізаційних рис у складі населення, економіці, ринкових відносинах, культурі, зв'язках з Європою у різних сферах життя Південної України. Тому цілком логічним виглядає висновок, що цивілізаційно Південна Україна того часу принципово відрізнялася від решти регіонів Російської імперії, передусім «ісконної Московії». І якщо імперія до певної міри визнавала цю європейськість через цілу низку преференцій (геополітичних, економічних, військово-політичних, культурних, іміджевих), то радянська влада послідовно нищила цю європейськість. Цей же тренд не лише посилює, але й доводить до природного стану руїни «руського мира» (Черемісін О. В., Михайленко Г. М. Цивілізаційні дискурси відносно Півдня України у «травелерах» кінця XVIII - першої половини XIX ст. – див. Додаток А).

Конкретні шляхи формування європейських структур у сфері економіки, залізничного будівництва, міського простору, освіти, професійної компетентності освітян тощо простежуються у низці змістовних публікацій О. Черемісіна – «Роль місцевого самоврядування в модернізації інженерно-технічного простору міст Півдня України протягом другої половини 19 – початку 20 ст.», «Створення соціально-професійного середовища для формування культурної компетентності», «Структура землеволодіння та землекористування в містах Півдня України протягом кінця 18-першої половини 19 ст.», «Участь міського самоврядування в розбудові залізничних шляхів сполучення в першій половині 19-на початку 20 ст.», «Діяльність міського самоврядування Таврійської губернії в розвитку освіти кінця XVIII – початку XX ст.» (див. Додаток А).

Таким чином опубліковані праці виконавців проєкту чітко довели, що європейський потенціал був і залишається важливим напрямком сучасного етапу вивчення історії та сьогодення регіонів України. Не менш важливо підкреслити ту принципову обставину, що учасники проєкту дослідили значну кількість

конкретних кейсів історії України у регіональному вимірі. Зрозумілим та обґрунтованим є й те, що співробітники кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету основну увагу приділили історії Південної України.

2.2. Методологічні засади дослідження подій Голодомору 1932-1933 рр. на Херсонщині

Поважне місце у предметному полі НДР посідає проблема Голодомору-геноциду 1932-1933 рр. Природно, що ця небачена катастрофа, спричинена тоталітарним більшовицьким режимом, майже 60 років старанно приховувала радянська влада. Дослідження українських істориків наразі розкрили чимало питань Голодомору 1932-1933 рр. – причини, перебіг трагедії, наслідки. Водночас чимало ще залишається недослідженим. Окремі питання потребують додаткового вивчення. Зокрема, вимагає уваги істориків проблема особливостей цієї трагедії в окремих регіонах України. У цьому річищі плідно працює завідувачка кафедри історії, археології та методики викладання Наталя Кузовова. У фокусі її багаторічних зусиль знаходиться історія Голодомору на Херсонщині. Наголосимо, що творчий доробок історикині отримав заслужене визнання як в Україні, так і в Європі, США та Канаді.

У межах виконання науково-дослідної теми варто в першу чергу звернути увагу на узагальнюючу монографію Н. Кузовової «Голодомор 1932-1933 років на Херсонщині», яка вийшла друком у 2023 р. (див. Додаток А). У ґрунтовній праці зроблено вагомий внесок у наукові уявлення про історію трагедії в регіональному вимірі. Висновки й узагальнення авторки суттєво доповнюють відомості про основні проблеми вивчення Голодомору 1932-1933 рр.

Слід звернути увагу на кілька принципових особливостей монографії. По-перше, праця є наслідком багаторічного, цілеспрямованого та плідного опрацювання Н. Кузововою величезного обсягу джерел, передусім архівних. Переважна кількість джерел вперше введена до наукового обігу.

По-друге, авторка широко залучає до вивчення Голодомору усні історичні джерела, причому значна частина усних свідчень зібрана нею особисто. Також до цієї важливої справи були залучені студенти-історики.

По-третє, наукова праця відзначається високим науково-теоретичним рівнем, незвичним для нібито краєзнавчих праць. Йдеться про ретельне

використання історіографічної спадщини, увагу до світової суспільної думки щодо кримінально-політичного визначення сутності та ознак Голодомору 1932-1933 рр. як геноциду, новаторські сюжети.

Звернемо увагу на активну участь Н. Кузовової у міжнародних дослідницьких проєктах з вивчення Голодомору-геноциду 1932-1933 рр. як дослідниці та керівника проєктів, залучення до співпраці колег по кафедрі та здобувачів освіти - істориків. Так, за 2020-2022 роки Наталя Миколаївна була керівником колективу виконавців проєкту «Правова оцінка подій Голодомору-геноциду 1932-1933 років на території Півдня України (див. Додаток Б), видавничий проєкт «Голодомор 1932-1933 років на Херсонщині» виконувався у 2021-2022 роках на грант Центру вивчення і дослідження Голодомору Канадського інституту українських студій Університету Альберта (див. Додаток Б) і в той же період виконано проєкт «Стратегії виживання впродовж Голодомору 1932-1933 років» (дослідницька стипендія, Додаток Б). У 2022-2023 рр. за договором з Канадським інститутом українських студій Університету Альберта було виконано дослідницький проєкт «Голодомор в Україні та Ашаршилик у Казахстані: порівняльний аналіз» та дослідницька стипендія на проєктну тему «Історія дитинства у єврейській історії Південної України в 1919-1920 рр.: сімейний досвід виживання під час погромів (стипендія Університету Гамбургу, ФРН – Додаток Б) та проєкт «Репресії українців в Казахстані і казахів в Україні впродовж колективізації, масових висилок і Голодомору» за договором з Канадським інститутом українських студій Університету Альберта (див. Додаток Б).

Проблемам Голодомору-геноциду та колективізації присвячено ще кілька міжнародних дослідницьких проєктів виконавців НДР. Скажімо, С. Водотика зосередив увагу на дослідженні Голодомору-геноциду в широкому контексті «соціалістичних перетворень» в радянській Україні. Мається на увазі вивчення взаємозв'язків між колективізацією і Голодомором як процесу знищення українського селянства. Так, у 2021-2022 рр. було виконано колективний дослідницький проєкт «Правова оцінка знищення громадянського суспільства як

складова політики Голодомору 1932-1933 років на Півдні України» (керівник С. Водотика) на грант вивчення і дослідження Голодомору Канадського інституту українських студій Університету Альберта (див. Додаток Б). У процесі дослідження з'ясовано, що в часи колективізації та Голодомору було знищено всі інститути громадянського суспільства українського села. Доведено, що це було закономірним у більшовицькій парадигмі ліквідації колективних інститутів селянства України як осередків спротиву сталінізму.

У 2022-2023 рр. С. Водотикою виконано проєкт «Опір українського селянства в роки колективізації і Голодомору 1932-1933 рр.: еволюція протестного потенціалу» на грант вивчення і дослідження Голодомору Канадського інституту українських студій Університету Альберта. В ході дослідження автор дійшов висновку, що запеклий опір селянства колективізації змусив більшовиків відмовитись від ідеї суцільного запровадження комун. Це стало одним з наріжних каменів поразки комуністичного експерименту (див. Додаток Б).

Природно, що реалізація всіх проєктів включала відповідні публікації з оприлюдненням результатів дослідження у наукових вітчизняних і зарубіжних часописах різних категорій, у виступах на численних міжнародних, всеукраїнських і регіональних форумах.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи наголосимо, що ініціативна держбюджетна науково-дослідна тема «Регіональна історія України: історіографія, методологія та джерельна база» успішно виконана. Колектив виконавців цілеспрямовано працював згідно накреслених планів над актуальними і недостатньо розробленими проблемами методології, історіографії і джерельної бази сучасного стану історичної регіоналістики. Основні результати знайшли належне висвітлення в публікаціях монографій, статей, захисті здобувачами освіти дипломних і курсових робіт. У процесі виконання НДР було налагоджене дієве міжнародне наукове співробітництво (це стало важливим напрямком виконання роботи), взаємодія з органами місцевого самоврядування, обласною військовою адміністрацією, колегами з інших вишів, освітянською громадськістю.

У результаті дослідження Голодомору на Півдні України з'ясовані важливі аспекти геноциду українського народу в загальноукраїнському та світовому масштабі: обґрунтовано причини різниці демографічних втрат на Півдні України, порівняно з центральною Україною, зокрема через надання допомоги уряду зерновим районам, щоб зберегти виробництво товарного зерна; спростовано тези, що ця допомога була своєчасною та достатньою для уникнення людських жертв; з'ясовано специфіку практик виживання на Півдні України: втечі до Криму, морські промисли; досліджено особливості рухів опору геноцидній політиці радянського режиму, спростовано твердження, що селяни не чинили опору, навпаки, бойкот селянами Півдня України сільськогосподарських робіт став справжньою причиною припинення голоду, оскільки спонукав державу надати продовольчу допомогу, що згодом поширилась на всі території УСРР. За допомогою методів архівної евристики й джерелознавства виявлено нові джерела з історії Голодомору, проаналізовано значний масив архівних та опублікованих джерел. Досліджено важливі аспекти сімейної історії, встановлено, що українські родини під час Голодомору 1932-1933 рр. були змушені обирати стратегії виживання в екстремальних умовах. Ці стратегії рідко враховували інтереси

дітей, котрі втратили підтримку через арешт, заслання або смерть одного або обох батьків. У результаті діти ставали безпритульними та бездоглядними або навіть жертвами канібалізму. Незважаючи на це, більшість дітей отримали батьківську опіку та підтримку, оскільки батьки докладали всіх зусиль для збереження родини. Це означало глобальні зміни у ціннісному ставленні до дітей в українському суспільстві епохи Голодомору.

Популяризація результатів наукових досліджень у галузі історичного краєзнавства полягає у дослідженні подій регіональної історії в контексті світової. Дослідження мультикультурності та унікальності етнічного розмаїття Півдня України дозволили отримати цілісну інформацію про соціально-економічний та культурний розвиток південноукраїнських міст, осердям якого виступили українці.

У процесі виконання НДР було досліджено ще кілька важливих проблем. Зокрема, Н. Кузовова взяла участь у підготовці та публікації вкрай необхідного довідника «Звільнена карта. Довідник нових геонімів Херсонської громади», який побачив світ у видавництві Херсонського державного університету у 2025 р. (див. Додаток А). Це без перебільшення унікальне видання займає вагоме місце не лише у виконанні НДР, але й є значним доробком у процесі формування модерної національної пам'яті української нації. Ця фундаментальна праця отримала схвальний відгук наукової громадськості та широкого читацького загалу.

Список опублікованих праць виконавців

Монографії

1. **Кузовова Наталя.** Голодомор 1932–1933 років на Херсонщині : монографія. Університетська книга, 2023. 372 с.
2. **Kuzovova Natalia et al.** The Liberated Map. Directory of New Geonyms of the Kherson Community. Херсон: Вид-во Херсонського державного університету, 2025. 238 с.
https://www.khersonmemory.info/_files/ugd/9261c0_db597511ba2d47c1934b512b0bb91cb7.pdf [in Ukrainian]

Статті, які індексуються у Scopus та/або WoS в наукових журналах з квантилями Q1–Q4

1. **Водотика С.Г.** Іван Климентійович Рибалка: життя, творчість, дослідження: Матеріали наукових читань пам'яті професора І.К.Рибалки. *Український історичний журнал*. 2020. Вип. 4 С. 223. (співавтор Петровський В.). Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/UIJ_2020_4_22.
2. **Vodotyka S.** Ad fontes: source capacity of the first general census of the Russian empire population of 1897. *Eastern European Historical Bulletin*. 2020. № 16. p. 127-139 (співавтор Робах І.). <https://doi.org/10.24919/2519-058x.16.210903>.
3. **Vodotyka S.** Рецензія на Ортайли Ільбер "Османи на трьох континентах. Пер. з тур. О.Кульчинського. Львів: Вид-во А.Антоненка; К.: Ніка-Центр, 2019. *Hiperborea: Balkan History Association – The Pennsylvania State University press*. 2020, 7 (1), с. 99–103. <https://doi.org/10.5325/hiperboreea.7.1.0099> (співавтор Робах І.).
4. **Cheremisin A., Mykhailenko G.** New Ukraine vs Novorussia: myths and realities of geopolitical changes during the second half of the XVIIIth—at the end

- of the XIXth century: *Eastern European Historical Bulletin*. 2020 (14), p. 36-45. <https://doi.org/10.24919/2519-058x.14.197177>.
5. **Kuzovova, Natalia.** Childhood during the Holodomor 1932-1933 in Ukraine (in the South of Ukraine). *Journal of family history*. 2022. 47(1), p. 59-77. <https://doi.org/10.1177/03631990211020339>.
 6. Cheremisin O., Predmestnikov O. Human factor of local self-government of southern Ukraine at the XVIII – the beginning of the XX cen. *Eastern European Historical Bulletin*. 2021 (19), p. 56-65. <https://doi.org/10.24919/2519-058X.19.233803>.
 7. **Mykhailenko, G.** Pages of Social and Political Activity of Oleksandr Lototskiy in Emigration during the Period of 1926 – 1932 (according to the materials from the Branch State Archives of the Foreign Intelligence Service of Ukraine). *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 2021 (21), p. 119–128 <https://doi.org/10.24919/2519-058X.21.246903>.
 8. **Mykhailenko, G., Cheremisin, O.** (2022). Image of Foreign Colonizers in a Town Environment in the South of Ukraine in Travellers' Narratives at the End of the 18th – the First Half of the 19th Century. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 2022 (25), p. 46–55. <https://doi.org/10.24919/2519-058X.25.269565>.
 9. **Kuzovova Natalia, Parkhomenko Vladyslav.** The French Military Mission in Kherson in 1919 and its Consequences. *Український історичний журнал*, 2022 (1), p.75-86. <https://doi.org/10.15407/uhj2022.01.075>.
 10. **Kuzovova, N.** (2025). Childhood in the Jewish History of Southern Ukraine in 1919–1920: Family Experience of Violence during the Pogroms. *Journal of Family History*, 50(1), 58-77. <https://doi.org/10.1177/03631990241279362>

Статті опубліковані у фахових наукових виданнях України категорії Б

1. **Kuzovova Natalia.** THE ROLE OF UKRAINE'S PARTY ARCHIVES IN THE SHAPING OF THE SOVIET MYTH OF THE GREAT PATRIOTIC WAR IN

THE 60S-80S OF THE 20TH CENTURY (A CASE STUDY OF THE ARCHIVE DEPARTMENT OF KHERSON OBLAST COMMITTEE OF THE CPU); *Intermarum history policy culture*, 2020, p. 101-120; <http://intermarum.zu.edu.ua/article/view/222173>

2. **Батенко Ганна.** Південноукраїнський регіон: французька складова (кінець XVIII–XIX століття). *Південний архів (історичні науки)*: Збірник наукових праць. Випуск № 34 Херсон : ХДУ, 2021.С. 5-9. . Режим доступу : <http://pahs.journal.kspu.edu/index.php/pahs/issue/view/30/30>
3. **Бойков О. Ю.,** Бойкова Є.Л. Український шлях до Європи в Херсонській пресі періоду німецько-нацистської окупації 1941-1943 рр. (на матеріалах газети «Голос Дніпра»). *Південний архів(історичні науки)*: Збірник наукових праць. Випуск № 39 Херсон : ХДУ, 2022.С.1-11. Режим доступу : <http://www.pahs.journal.kspu.edu>.
4. **Бойков Олег.** Образ військового в радянській військовій періодиці кінця 30-х рр. XX ст. *Південний архів (історичні науки)*: Збірник наукових праць. Випуск №33, Херсон : ХДУ, 2021.С. 10-14.Режим доступу : <http://pahs.journal.kspu.edu/index.php/pahs/article/view/3>
5. **Водотика С. Г.,** Робак І. Ю. Османська імперія в міжцивілізаційному діалозі в Південній Україні. Думки з приводу нових підходів турецької історіографії. *Південний архів (історичні науки)*. Херсон: Вид-во ХДУ, 2021. Вип. 33. URL:pahs.journal.kspu.edu/index.php/pahs/article/view/4
6. **Водотика С.Г.** «Вино ісламу» в Україні. Місто: історія, культура, суспільство. Е-журнал урбаністичних студій / Інститут історії України НАН України; Історичний факультет КНУ ім. Т. Шевченка. К.,2023. № 16 (2). С. 115-120. [Mics.org.ua/journal/index.php/mics](https://mics.org.ua/journal/index.php/mics)
7. **Водотика С.Г.,** Савенок Л.А. Ставлення громадян до політичної спадщини перших президентів України як складова української національної пам'яті. *Південний архів (історичні науки)*. Івано-Франківськ: ХДУ, 2023. Вип. 43. С. 5-14. [Pahs.journal.kspu.edu/index.php/pahs/issue/view/39](http://pahs.journal.kspu.edu/index.php/pahs/issue/view/39)

8. **Водотика С.Г., Савенок Л.А.** Українське село напередодні сталінської колективізації: чи існувала альтернатива історичного поступу. Південний архів (історичні науки). Івано-Франківськ: ХДУ, 2023. Вип. 42. С. 17-24. [Pahs.journal.kspu.edu/index.php/pahs/issue/view/38](http://pahs.journal.kspu.edu/index.php/pahs/issue/view/38)
9. **Водотика Сергій.** Вплив опору селянства часів суцільної колективізації та Голодомору на трансформацію більшовицького проекту побудови комунізму. Південний архів (Історичні науки) 2024. Вип. 47. С. 21-31. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2024-46-2>
10. **Кузовова Наталя.** CHORNOBYL IN PHOTOS FROM THE TCHERIKOWER'S COLLECTION SHOWING POGROM VICTIMS AND POGROMISTS (1919). Південний архів (історичні науки). 2023. *Південний архів (історичні науки)*, (42), 59-66. DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2023-42-9>
11. **Кузовова Наталя.** ДІТИ ПІД ЧАС ВЕЛИКОГО ГОЛОДУ В ІРЛАНДІЇ 1845–1851 РОКІВ ТА ГОЛОДОМОРУ 1932–1933 РОКІВ В УКРАЇНІ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ. Південний архів (історичні науки). 2022. *Південний архів (історичні науки)*, (40), 5-13. DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2022-40-1>
12. **Кузовова Наталя.** Документи про Голодомор 1932-1933 років на Херсонщині. Південний архів (історичні науки): Збірник наукових праць. Випуск №34, Херсон : ХДУ, 2021. С. 27-33. Режим доступу: <http://pahs.journal.kspu.edu/index.php/pahs/article/view/13>
13. **Кузовова Наталя.** Покарання для фольксдойче: доля німецьких жінок України. Південний архів (історичні науки): Збірник наукових праць. Випуск №33, Херсон : ХДУ, 2021. С.26-30. Режим доступу: <http://pahs.journal.kspu.edu/index.php/pahs/article/view/6>
14. **Кузовова Наталя.** Радянські репресії по відношенню до євреїв-біженців з території Польщі та Чехо-Словаччини напередодні та на початку Другої світової війни. «Intermarum: історія, політика, культура». 2021. С. 105-120. <http://intermarum.zu.edu.ua/article/view/249170>

15. **Кузовова Наталя.** Слідча справа Якова Бер-Баєра, завідувача Херсонської інфекційної лікарні, як джерело з історії Голокосту. *Південний архів (історичні науки): Збірник наукових праць.* Випуск № 37 Херсон: ХДУ, 2022. С.43-51. Режим доступу : <http://www.pahs.journal.kspu.edu/index.php/pahs/article/view/35>
16. **Кузовова Наталя.** Українці в Казахстані під час колективізації, розкуркулювання та Голодомору 1932-1933 років. *Південний архів (історичні науки),* № 48, 2024. С. 10-22. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2024-48-2>
17. **Михайленко Галина.** Економічна проблематика як складова публіцистичних нарисів О. Лотоцького. *Південний архів (історичні науки) : збірник наукових праць.* Херсон : Видавництво ХДУ, 2021. Вип. 33. С. 31-35 <http://pahs.journal.kspu.edu/index.php/pahs/article/view/7/7>
18. **Михайленко Галина.** Імперський та радянський виміри українського національного питання у публіцистичному доробку О. Лотоцького. *INTERMARUM: history, policy, culture.* 2021. Вип 9. С. 43-59 <http://intermarum.zu.edu.ua/article/view/249134/246399>
19. **Черемісін О. В.** Варнавська І. В. Конструювання децентралізованого самоврядування на Півдні України в кінці 18 – початку 20 ст. *Вчені записки Таврійського національного університету ім.. в. Вернадського.* № 2. 2021. С. 71-78
20. **Черемісін О. В.,** Дубовик Л. П. Внесок іноземних колоністів в архітектурний та культурний простір міст Півдня України наприкінці 18- на початку 19 ст. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. Вернадського (серія: Історичні науки)* (2020) Т. 31 (70). № 3. 2020. С. 99-104.
21. **Черемісін О. В.,** Михайленко Г. М. ОБРАЗ УКРАЇНЦІВ У ПОДОРОЖНІХ ПУТІВНИКАХ КІНЦЯ XVIII – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ. *Південний архів (історичні науки).* 2022. *Південний архів (історичні науки),* (40), 37-43. DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2022-40-5>

22. **Черемісін О. В.**, Михайленко Г. М. Цивілізаційні дискурси відносно Півдня України у «травелерах» кінця XVIII - першої половини XIX ст. *Zaporizhzhya historical review*. 58, 2022, pp. 42-50.
23. **Черемісін О. В.**, Варнавська І. В. Роль місцевого самоврядування в модернізації інженерно-технічного простору міст Півдня України протягом другої половини 19 – початку 20 ст. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. Вернадського (серія: Історичні науки)* Т. 32 (72). № 1. 2021. С. 95-99.
24. **Черемісін О. В.**, Варнавська І. В. Створення соціально-професійного середовища для формування культурної компетентності. Збірник наукових праць «Педагогічні науки». Вип. 94. 2021. С. 66-73.
25. **Черемісін О. В.**, Варнавська І. В. Структура землеволодіння та землекористування в містах Півдня України протягом кінця 18-першої половини 19 ст. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. Вернадського*. № 4. 2020. С. 95-99.
26. **Черемісін О. В.**, Варнавська І. В. Структурна характеристика культурної компетентності *Педагогіка*. Науковий вісник ужгородського університету. Вип. 1. 2021. С. 64-69.
27. **Черемісін О. В.**, Дубовик Л. П. Участь міського самоврядування в розбудові залізничних шляхів сполучення в першій половині 19-на початку 20 ст. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. Вернадського (серія: Історичні науки)* (2020) Т. 31 (70). № 2. 2020. С. 27-32.
28. **Черемісін О.В.**, Михайленко Г.М. Діяльність міського самоврядування Таврійської губернії в розвитку освіти кінця XVIII – початку XX ст. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. Київ, 2019. Том 30 (69). № 2. С. 37-41.
29. **Черемісін Олександр**. Спеціальні та додаткові податки з міського населення Півдня України у 1870–1917 рр. *Київські історичні студії* (2020). № 1. (10). 2020. С. 60-67.

30. **Черемісін Олександр.** Висвітлення міського життя під час окупації Херсона в 2022 р. в усноісторичних свідченнях. Південний архів (історичні науки): збірник наукових праць. Херсон: Видавництво ХДУ, 2023. Вип. 44. С. 85-93 <https://pahs.journal.kspu.edu/index.php/pahs/article/view/97>
31. **Черемісін Олександр.** Джерело з історії міського самоврядування Херсона та роль єврейства в його управлінні. Південний архів (історичні науки). 2024. – №. 48. С. 58-73. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2024-48-8>
32. **Черемісін Олександр.** Економічна політика децентралізованого самоврядування в 1785-1870 рр. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. Вип. 5. 2021. С. 7-16.
33. **Черемісін Олександр.** Спеціальні, додаткові та індивідуальні закони для міського самоврядування Півдня України кінця 18 – першої половини 19 ст. *Південний архів (історичні науки)*. Херсон. 2021. Вип. 34. С. 39-46.

Статті, надруковані в закордонних виданнях, що не ввійшли до індексованих наукометричних баз даних Scopus та WoS

1. **Кузовова Н.М., Водотика С.Г., Риженко І.М., Правоторова О.П.** Радянське законодавство як складова технологій Голодомору-геноциду 1932-1933 років (на прикладі Півдня України) *Res Historika*. 2023 (56) *Res*: <https://journals.umcs.pl/rh>
2. **Кузовова Наталя.** «Survival strategies» in history methodology. Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. Тарихи ғылымдар. Философия. Дінтану сериясы, 2022, 139.2: 96-106. <https://bulhistphaa.eni.kz/index.php/main/article/download/45/35> DOI: 10.32523/2616-7255-2022-139-2-96-106
3. **Кузовова Наталя.** National minorities in the South of Ukraine during the famine of 1932-1933. *QAZAQ HISTORICAL REVIEW*. 2023 (4). <https://qhr.kz/index.php/qhr> (The Journal is published by the [Institute for Humanities Studies ABDI](#) (Republic of Kazakhstan, Almaty))

4. **Кузовова Наталя.** До 90-х роковин Голодомору: події та пам'ять. *Scripta Historica*. 2023 (30). <https://ssh.upsl.edu.pl/index.php/en/new-number> (by Press of Pomeranian University in Słupsk)

Додаток Б

Список міжнародних проєктів виконавців

2020-2021 роки

Проект «Правова оцінка подій Голодомору-геноциду 1932-1933 років на території Півдня України» ("Legal assessment of events Famine-Genocide of 1932-1933 in the South of Ukraine"), підготований науковцями Херсонського державного університету: завідувачкою кафедри, кандидатом історичних наук, **Наталею Кузововою** (керівник проєкту), професором, доктором юридичних наук, **Ольгою Правоторовою**, професором, доктором історичних наук **Сергієм Водотикою**, доцентом, кандидатом юридичних наук, **Іриною Риженко**, взяв участь конкурсі та здобув грандове фінансування від Канадського інституту українських студій (Canadian Institute of Ukrainian Studies) при Університеті Альберти, котрий є центром українознавчих студій в Канаді та Alexander and Helen Kulahyn Endowment Fund за підтримки Українського науково-дослідного та освітнього центру вивчення Голодомору (HREC in Ukraine). Мета проєкту: підготовка експертного висновку, котрий містить правову оцінку дій влади СРСР по відношенню до громадян УСРР у 1930-1934 роках, що призвели до Голодомору 1932-1933 років на прикладі конкретних фактів, що мали місце на Півдні України. Експертний висновок містить історичну та правову інформацію про механізм вчинення дій, які можна класифікувати як геноцид українського народу та геноцид громадян УСРР. Оприлюднення його результатів для широкого загалу: наукових установ, громадських організацій, вищих та середніх шкіл, усіх зацікавлених осіб в Україні та за її межами, в тому числі – засобами Інтернет, сприяв міжнародному визнанню Голодомору як акту геноциду українського народу, поглибив знання про його вияви, механізми та риси.

2021-2022 роки

Кузовова Н. Видавничий проєкт "Голодомор 1932-1933 років на Херсонщині" від Holodomor Research and Education Centre, Університет Альберти (Канада)

Кузовова Н.М. "The Survival strategies during the events of the Holodomor of 1932-1933" Non-Residential Solidarity Fellowship of Institute for Human Sciences (Institut für die Wissenschaften vom Menschen, IWM) with May 1, 2022 through September 30, 2022. Дослідницька стипендія, термін 01 травня 2022 – 30 вересня 2022 р., за результатами надано звіт Institute for Human Sciences (Institut für die Wissenschaften vom Menschen, IWM) (Австрія)

Водотика С., Цибуленко Г., Риженко І., Правоторова О. «Правова оцінка знищення громадянського суспільства як складова політики Голодомору 1932-1933 років на Півдні України» від Holodomor Research and Education Centre, Університет Альберти (Канада)

2022-2023 роки

Кузовова Н.М. "Голодомор в Україні та Ашаршилик у Казахстані: порівняльний аналіз". Договір з Канадським інститутом українських студій Університету Альберта (Едмонтон, Канада) 05.10.2022 р. Передбачає підготовку, проведення та оприлюднення результатів дослідження. Термін виконання: жовтень 2022 – травень 2023 р.

Кузовова Н.М. Project topic: "Childhood in the Jewish history of Southern Ukraine in 1919-1920: family experience of violence during the pogroms." (Universität Hamburg, Germany). Дослідницька стипендія, термін 01 грудня 2022 – 01 грудня 2023 р.

Водотика С.Г. "Non-Residential Solidarity Fellowships from the IWM and HURI The research and Documentary Project “Kherson in Russian-Ukrainian War. 2022” Institute for Human Sciences (Institut für die Wissenschaften vom Menschen, IWM) (Австрія).

Водотика С.Г. "Голод як частина соціалістичного експерименту". Договір з Канадським інститутом українських студій Університету Альберта (Едмонтон, Канада) 05.10.2022 р.

Водотика С.Г. "Колективізація і Голодомор як соціальний експеримент сталінського тоталітарного режиму: ліквідація традиційних груп українського

селянства" (Канадський інститут українських студій, Університет Альберти, Канада). Термін виконання: 01 жовтня 2022 р. – 31 травня 2023 р

Черемісін О.В. Стипендіальна програма в Центрі міської історії Центрально-Східної Європи (м. Львів), яку інституція надає за підтримки Фонду Кербера / Körber-Stiftung (Гамбург). Термін перебування - червень-грудень 2023 р. Тема дослідження: "Документування досвідів війни".

Кузовова Н.М. "Repressed Ukrainians in Kazakhstan and Kazakhs in Ukraine during collectivization, dispossession, and Holodomor". Договір з Канадським інститутом українських студій Університету Альберта (Едмонтон, Канада) 05.10.2023 р.

Водотика С.Г. "Опір українського селянства в роки колективізації і Голодомору 1932-1933 рр.: еволюція протестного потенціалу". Договір з Канадським інститутом українських студій Університету Альберта (Едмонтон, Канада) 05.10.2023 р.